

Pääomallistuva totaliteetti, totalisoituva pääoma?

Pääoman kehityksessä ollaan pisimmällä silloin kun yhteiskunnallisen tuotantoprosessin yleisiä ehtoja ei luoda *vähentämällä yhteiskunnallisesta tulosta*, eikä valtion veroilla ... vaan *pääomalla pääomana*. Tämä osoittaa yhtäältä, missä määrin pääoma on alistanut alaisuuteensa yhteiskunnallisen tuotannon kaikki ehdot, ja näin ollen toisaalta missä määrin yhteiskunnallinen uusintava rikkaus *on tullut pääomaksi* ja missä määrin kaikki tarpeet tyydytetään vaihdon muodossa – myös ne tarpeet, jotka *on asetettu yhteiskunnallisiksi* tarpeiksi (Marx 1857–1858/1986, 23).

Kapitalistisen järjestelmän perustavoite ... on pääoman tuotanto ja sen itsensä laajentaminen (Wood 1999/2017, 3).

Yhtenä kapitalistisen tuotantotavan aikakautta olennoivana tekijänä on pääoman levittäytyminen yhä uusille elämänalueille. Yhä uusia, aiemmin ”pääomalla pääomana” tuottamattomia elämänalueita kytketään kapitalistisen tavaratuotannon piiriin. Tämä koskee niin vanhoja kuin uusia, vasta kehkeytymässä olevia ihmisten välisen kanssakäymisen muotoja. Ilmiö levittäytyy niin kodin tai yksityisen kuin yhteiskunnallisenkin piiriin.

Uusintavasta kotityöstä, kuten lasten hoivaamisesta, ruuan, lämmön ja valon tuottamisesta, on historian saatossa tullut yhä suuremmissa määrin ”pääomalla

pääomana” tuotettuja tavaroita. Kapitalismissa tuotantovälineiden omistus on pitkälti erotettu työläisistä eli valtaosa ihmisistä ”käy töissä”. Tämä on ollut välttämätöntä, jotta työläiset ovat voineet keskittyä päätoimiseen palkkatyöläisyyteen kausiluonteisen palkkatyön, viljelyksen ja muiden toimien välillä vaihtelun sijaan. ”Mökkiläisistä” on tullut teollisuustyöläisiä (Engels 1872/1970, 271) ja muita, mitä erilaisimmissa elinkeinoissa työskenteleviä ihmisiä. Uusintavan kotityön tavaramuotoistuminen, sen tekeminen kasvavissa määrin ”pääomalla pääomana” tuotetuilla tavaroilla, on näin ollen ollut osa David Graeberin ja David Wengrown (2021, 115) hierarkioihin ”juuttumiseksi” kutsumaa prosessia.

Pääoma ei kuitenkaan ole löytänyt tietään vain kodin tai ”yksityisen” piiriin. Myös monesta aiemmin julkisesti tuotetusta palvelusta, kuten lasten kasvatuksesta ja koulutuksesta – jotka sellaisenaan ovat mahdollistaneet päätoimisen palkkatyön – sekä vanhusten hoivasta, sairaan- ja terveydenhoidosta sekä poliisitoimesta on tullut ”pääomalla pääomana” tuotettuja tavaroita. Raja julkisen ja yksityisen välillä on alituisessa muutoksessa, viitattiin yksityisellä sitten kodin ja perheen piiriin tai yksityisyrittäjyyteen ja yksityisiin pääomiin perustuvaan liiketoimintaan.

Yhteiskunnassamme on ollut ja on alueita, joita ei ole välittömästi alistettu pääomalle. Pääoman lisäarvonnälkä pakottaa sen kuitenkin tunkeutumaan yhä uusille alueille ja muuttamaan ne lisäarvon tuottamisen näyttämöiksi. Tämä toteutuu julkisen terveydenhuollon romuttamisena ja palveluiden siirtämisenä yhä laajenevassa määrin yksityisen piiriin.

Marxilaista tutkimuserinnettä haastavat kysymykset siitä, onko kapitalistisesti tuotettujen sosiaalisen median palveluiden kuluttamisesta kertyvä tieto Metan, Alphabetin (Googlen) ja Microsoftin kaltaisille teknologiajäteille eräänlaista behavioraalista lisätuotetta. Kysymys ei toisin sanoen ole vain siitä, että työläiset tuottavat lisätyöajallaan lisätuotetta ja -arvoa tuotantovälineet omistaville kapitalisteille, vaan myös siitä, että Facebookin, Instagramin ja Tiktokin kaltaisia palveluita käyttävät kuluttajat tuottavat jonkinlaista kaupallisen voitonpyynnin välineenä käytettävää ylijäämää.

Kuten James A. Clifton (1977, 144) toteaa, ei kapitalistisen tuotannon aikakausi, sen epookki, ilmaannu toisesta epookista välittömästi puhtaimmassa, kehittyneimmässä muodossaan, vaan vähitellen, kehittäen tendenssejään ja ominaispiirteitään osana omaa historiaansa. Pääoma toisin sanoen sulkee piiriinsä yhä uusia elämänalueita. Totaliteetti eli ihmisten välisten ”sisäisten suhteiden jäsentämä rakenne” (Tieteen termipankki 2024) pääomallistuu.

Uusia, tässä *Tutkimus & kritiikki* numerossa 1/2024 käsiteltäviä ilmentymiä totaliteetin pääomallistumisesta ovat muun muassa valvonta, kamppailu alkujaan yliopistojen ja muiden tutkimuslaitosten käyttöön luodun internetin hallinnas-

ta sekä viimeistään vuonna 2023 läpimurtonsa julkiseen keskusteluun ChatGPT-ohjelmiston sekä erilaisten kuvan- ja videonluontisovellusten myötä tehnyt tekoäly. Totaliteetin pääomallistumista ilmentävät myös kamppailu Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän kytkeytymisestä osaksi kapitalistista maailmanjärjestelmää sekä halveksivat tai avoimen rasistiset näkemykset köyhyydestä ja työttömyydestä. Tällä kaikella on vääjäämättä myös oma esteettinen ja poliittinen ulottuvuutensa.

****

Matti Kortesoja käsittelee artikkelissaan julkisen alueen valtaamisen näyttäytymistä uusien teknologioiden kohdalla. Ne tarjoavat lähtökohtaisesti ennennäkemättömät mahdollisuudet erilaisiin tapoihin jakaa tietoa ja informaatiota. Internet ja digitaaliset tekniikat ovat periaatteessa luoneet uuden, vapaan ”yhteismaan”, joka on ollut tarjolla kaikkien käyttöön. Tämän yhteismaan olemassaolosta ja käyttöoikeuksista on kamppailtu alusta alkaen. Kortesoja kuvaa artikkelissaan tätä prosessia, jossa pääoma on ottanut niskalenkin alun perin ”vapaana” näyttäytyneistä informaatioteknologioista.

Simo Pieniniemi tarkastelee artikkelissaan marxilaisen kulttuuriteoreetikko Frederic Jamesonin kognitiivisen kartoituksen estetiikkaa. Jamesonin mukaan postmodernin aikakauden globaali kapitalismi ja nopea teknologinen murros ovat hämärtäneet yksilöiden kyvyn ymmärtää luokkasuhteita. Vieraantumisen ja pirstaloitumisen vastapainoksi Jameson ehdottaa kognitiivisen kartoituksen estetiikkaa. Menetelmän tarkoitus on esittää todellisuus totaliteettina eli yhteiskunnallisten luokkasuhteiden muodostamana kokonaisuutena. Pieniniemi korostaa artikkelissaan menetelmän marxilaista taustaa ja välineellistä luonnetta. Kognitiivisen kartoituksen estetiikasta on keskusteltu laajasti, mutta sen merkitys politiikan ja ideologian välineenä on myös kyseenalaistettu.

Pieniniemi tunnistaa yhdeksi Jamesonin merkittävimmäksi ongelmaksi luokkareduktionismin eli toisilleen vastakkaisten yhteiskuntaluokkien intressien ja maailmankatsomuksen johtamisen suoraan kapitalistisista tuotantosuhteista. Vaikka Jamesonin lähestymistavassa on merkittäviä puutteita, Pieniniemen mukaan kognitiivisen kartoituksen estetiikka kannustaa pohtimaan, miten ”luokkatietoisuutta herättelevät” kulttuurituotteet, kuten kirjallisuus ja elokuva voisivat edistää maailman ymmärtämistä ja muuttamista.

Jukka Oksa kirjoittaa katsauksessaan globaaliksi kasvaneen ”verkkojen verkon” hallinnasta käydyistä kamppailuista. Oksa käy katsauksessaan läpi myös viimeaikaisia, marxilaiseen tai laajemmin kriittiseen tutkimusperinteeseen liittyviä teoretisointeja valtioiden, teknologia-alan jättiläisyriyten ja muiden internetin käyt-

täjien välisistä suhteista. Oksa osoittaa, miten riippuvainen internet on edelleen synnyinmaansa Yhdysvaltain taloudellisista ja poliittisista intresseistä, joiden edessä internetin sääntelyssä muutoin aloitteellinen Euroopan unioni on ollut suurissa vaikeuksissa, muista valtioista ja niiden yhteenliittymistä puhumattakaan.

Mikko Lahtinen käy katsauksessaan läpi hegemonian käsitehistoriaa Giuseppe Cospiton työssä. Lahtisen mukaan käsitteen historiassa on pitkä, antiikista aina 1800-luvulle yltävä katkos, vaikka ilmiö itsessään onkin tunnettu myös tämän katkoksen aikana. Marxilaisen tutkimusperinteen kannalta on kiintoisaa, ettei käsitettä juuri tavata Marxilla, vaikka Engels korostikin sen merkitystä poliittisessa työssään. Kuten tunnettua, hegemonian käsite tunnustetaan osaksi marxilaista perinnettä pitkälti Antonio Gramscin töiden ansiosta, mutta Cospito painottaa Lahtisen mukaan myös Leninin merkitystä sen juurtumiselle osaksi marxilaista perussanastoa.

****

Samalla, kun tutkitaan totaliteetin eli ihmisten välisten yhteiskunnallisten suhteiden pääomallistumista, herää kysymys tämän ilmiön dialektisesta vastinparista, pääoman totalisoitumisesta. Yhä uusia ihmisten välisiä suhteita piiriinsä sulkeva pääoma (itsessään yhteiskunnallinen suhde) ei vain muokkaa näitä suhteita, vaan tulee niiden muokkaamaksi itsekin. Tavaramuotoisesti tuotettavien asioiden leviäminen yhä uusille elämänalueille on omiaan synnyttämään vastarintaa ja pääoman sisäisiä ristiriitoja. Kapitalistien ja yhtiöiden pyrkimykset tämän vastarinnan taluttamiseksi ja ristiriitojen ylittämiseksi ovat olennainen osa kapitalismin ajanjakson tai epookin historiaa.

Ajankohtaisena esimerkkinä tästä voidaan antaa Suomessa käytävä kamppailu vanhuspalveluiden hoitajamitoituksesta. ”Pääomalla pääomana” tuotettavien hoivapalveluiden näkökulmasta poliittisesti asetetut alarajat hoitajien määrälle ovat ongelma liiketoiminnan kannattavuuden näkökulmasta. Hoitajamitoituskamppailussa voidaankin nähdä tietyllä tapaa yhtäläisyyksiä kamppailuihin tuotantoeläinten oikeuksista, jotka nekin näyttäytyvät tuottajille ennen kaikkea kysymyksinä kustannuksista ja kilpailukyvystä.

****

Tutkimus & kritiikki on ilmestynyt tämän numeron myötä neljänä vuotena. Lehden on tänä aikana hakenut muotoaan, käytäntöjään ja yleisöään. Lehden toimitus on vakiintunut tänä aikana toimivaksi joukoksi ja toimitusprosesseja on virtavii-

vaistettu. *Tutkimus & kritiikin* lukijamäärät ovat vakiintuneet ilahduttavasti, ja muutamat lehdessä julkaistuista artikkeleista ovat ylänneet journal.fi-palvelun luetuimpien julkaisujen joukkoon. Lehti löytyy tällä hetkellä varsin kattavasti eri tietokannoista ja hakukoneista.

Saska Heino

DOI – <https://doi.org/10.55294/tk.145297>

Tutkimus & kritiikki on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä.

LÄHTEET

- CLIFTON, J. A. (1977). Competition and the evolution of the capitalist mode of production. *Cambridge Journal of Economics*, 1(2), 137–151.
- ENGELS, F. (1872/1970). *Asuntokysymyksestä*. Teoksessa Marx – Engels: *Valitut teokset*. 2. osa. Moskova: Edistys.
- GRAEBER, D. & Wengrow, D. (2021). *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*. Dublin: Penguin Books.
- MARX, KARL (1857–1858/1986). *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset ("Grundrisse")*. Osa 2. Suom. Antero Tiusanen. Moskova: Progress.
- TIETEEN TERMIPANKKI (2024). Filosofia: totaliteetti. Noudettu 2.4.2024 osoitteesta <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:totaliteetti>
- WOOD, E. M. (1999/2017). *The Origin of Capitalism: A Longer View*. Lontoo & New York: Verso.